

МІСЬКА ТРАДИЦІЯ І МОДА ЧАСУ ЯК ОСНОВА СТАНИСЛАВІВСЬКОГО ГЕРБОТВОРЕННЯ

Як відомо, герб – емблема, особливий спадковий знак, укладений відповідно до законів геральдики поєднання фігур та предметів, що мають символічне значення і виражають певну історичну традицію. Походження герба губиться в плінні часу.

На теренах України гербоподібні символи зустрічаються уже в останні століття до Різдва Христового. Пізніше на основі родових знаків сформувалися геральдичні символи Старокиївської держави. Найдавнішою відомою князівською емблемою з тих, що використовувалися в той час, є зображення у вигляді літери «Ш» (тризуб) на печатці київського князя Святослава Ігоревича.

В науковій літературі виокремлюють такі основні групи гербів: державні; земельні (історичних земель, приватні, губерній, провінцій, областей); міські; корпоративні (ремісничих цехів, церковних братств та ін.); родові.

Паралельно герби зображали на прапорах, монетах, рицарських обладунках та зброї, посуді, будівлях, рукописних і друкованих книгах.

Символічне зображення герба складається на підставі визначених правил геральдики. Герб звичайно формується з таких елементів: щит, шолом, намет, корона, щитотримачі, девіз, мантія і буреліт.

Головним складником герба є щит. За формою він ділиться на такі типи: німецький (з виїмкою на боці), англійський, іспанський, італійський, польський, косокутний, візантійський (круглий) і квадратний. Зображення на щиті робляться за допомогою геральдичних фініфтей (кольорів), металів та хутра. Виділяють найпоширеніших п'ять фініфтей: червону – символ хоробрості, зображується сумішшю сурику і кіноварі, графічно – вертикальними лініями, голубу (глазур) – сумішшю кобальту й ультрамарину, або графічно – горизонтальними лініями; зелену – сумішшю хрому і рослинної зелені, графічно – діагональними лініями праворуч; чорну (чернь) – символ смутку, смирення – фарбою, графічно – діагональними лініями ліворуч. Металів два: золото – символ багатства, справедливості, великодушності; срібло – символ чистоти. Хутра також два: горностаєве і біляче. Лев у геральдичному значенні – тварина царська, символ мужності і відваги; орел – символ влади, панування, великодушності і прозорливості; леопард – символ відваги і хоробрості.

З історії знаємо, що завдяки поширенню на схід німецьких колоній ремісників і торговців на території українських земель, які перебували в складі Польського королівства, почало використовуватися маґдебурзьке право. Цей юридичний акт, котрий отримав свою назву від німецького міста Маґдебурґу, де він був застосований вперше, мав велике значення для поселення – насамперед воно отримувало статус міста, право на самоврядування, власний суд, проведення ярмарків і зменшення або повне скасування податків, спорудження укріплень та ряд інших привілеїв, серед яких було надання власного герба і печатки.

Герб міста зображувався в кольорі на спеціальному сувої; він також розміщувався на ратуші і міській брамі. Першим з українських міст маґдебурзьке право отримали: Санок (1339), Львів (1356), Кам'янець-Подільський (1374), Луцьк (1432), Смотрич (1448), Київ (1497). Найдавнішим міським знаком у Галичині (кін. XIII ст.) вважають львівський герб.

Після Кревської унії 1385 р., яка поклала початок процесові об'єднання Великого князівства Литовського та Польського королівства, що завершився утворенням єдиної держави – Речі Посполитої, в литовських та українських феодалів стали з'являтися польські герби. Так звані «надавані» герби отримували від короля, і вони часто містили геральдичні символи, не пов'язані з місцевою історією, як-от: зірки, зброю, різного роду хрести. Інколи влада затверджувала так звані «довільні» герби – ті, що використовувалися з давніх часів. Ці герби характеризуються більшою конкретикою у висвітленні місцевих особливостей – так, поєднання півмісяця і хреста могло означати боротьбу християн з мусульманами, зображення фортечного муру означало наявність у місті своєї влади, фігури святих символізували покровителів міста. Оскільки на той час більшість міст мала статус приватних, належала тому чи іншому маґнатові, герб власника часто ставав гербом міста.

Після втрати Галицько-Волинською державою незалежності чимало пам'яток староукраїнського мистецтва стало важливими компонентами польського духовного життя. Деякі з них пов'язані з іменем Володислава Опольського, який у 1372–1378 рр. правив Руським королівством як намісник угорського короля Людовика з титулом «пан і дідич» Руської землі. Одночасно він залишався князем Опольської і паном Велюньської земель. У 1382 р. Володислав завершив будівництво у Ченстохові на Ясній горі монастиря паулінів і костьола, де помістив вивезений з України образ Белзької Богоматері (згодом славнозвісна *Matka Boska Czestochowska* – польська національна святиня). Він же наділив це місто самоврядуванням і надав йому герб із зображенням орла і галицько-волинського лева. Причому золотий лев займає в ньому почесніше праве місце. Тому-то герб польського Ченстохова до наших днів зберіг у інсигнії польської національної

святині не лише традиційний гербовий знак Романовичів, а й староукраїнську державну синьо-жовту барвостропу...

Засновники сучасного Івано-Франківська закріпили своє ім'я чи то ім'я святого, первісно нарікаючи його Станиславом. Вони ж подарували містові не лише своє ім'я, але й герб – родовий герб Потоцьких «Пиляву». Так і відбулася персоніфікація нашого міста – воно отримало ім'я, герб і патрона. Адже сьогодні відомо принаймні про королівський герб нашого міста 1663 р. та його п'ять видозмін і Perezatverdzen' – 1790, близько 1897, 1938, 1986 і 1995 pp.

Про це нова історико-краєзнавча студія знаного прикарпатського історика, дослідника давніх шляхетських родів Зеновія Федунківа – «Герби Станиславова та Івано-Франківська». Структурно праця складається з двох розділів, присвячених відповідно історії міської геральдики України і гербам нашого міста.

Уважно прочитавши перший розділ, дізнаємося про самі поняття геральдики і гербів, про зародження гербів та їхні функції, про появу «міських» гербів, їхні категорії, порядок і практику затвердження гербів міст, ретроспективно оглянемо міське герботворення XVIII–XIX ст., 1920–1939 pp., геральдику советського періоду. Це дозволить нам зрозуміти теперішню «наплутану» і міфологізовану міську геральдику доби незалежної України.

Вдало підібраний історичний матеріал та ілюстрації характеризують основний, другий, розділ дослідження З. Федунківа. У ньому подекуди знайдемо не лише скупі відомості про первісний герб Станиславова 1663 р., а й простежимо авторський задум про давно озвучені дискусії фахівців і дилетантів міського герботворення.

Зацікавлять і розлогі розповіді про так звані «ранньоавстрійський» 1790 р. і «пізньоавстрійський» 1895 р. герби міста, які зайвий раз підтвердять тезу, що австрійський уряд і міське правління дотримувалися дещо інших принципів у питаннях геральдики. Герб вони розглядали не лише як символ міста, а радше як історичну спадщину, до якої належить ставитися з повагою і пошаною.

Набагато більше дізнаємося про «польський» герб Станиславова 1938 р. – останнє воцарення авторитарного режиму міжвоєнної на наших землях про польськість міста-фортеці в межиріччі Бистриць. Зрештою, як на мене, дослідження 1930-х pp. повною мірою так і не довели історичності «польського» міського герба. Можливо, додаткові регіональні пошуки в той час могли б розв'язати проблему оригінальності герба Станиславова.

Розповідь про герби Івано-Франківська автор побудував у двох площинах – так званого «радянського» герба 1986 р. і теперішнього герба міста 1995 р. Поза сумнівом, це ще й тема окремого дослідження суспільних настроїв та історико-мистецьких уподобань окремих герботворців, плинності історичного часу і державно-політичної кон'юнктури.

Та зрозуміле інше: читаючи розвідку З. Федунківа, ви, шановні читачі, не знудитеся. Бо тут дійсно є що і про що почитати.

Однак, як видається, для ретельнішого дослідження гербів Станиславова – Івано-Франківська слід враховувати й такі обставини. В добу Західно-Української Народної Республіки герб Станиславова швидше за все не змінювався. Ймовірно, використовувався «пізньоавстрійський» герб міста, однак широкого використання набуло зображення тризуба в усіх сферах міського життя. Натепер невідомо, який саме герб використовували «перші совети», а за ними – й німецько-нацистська адміністрація Станіслава. І перше, і друге – питання дискусійні, які потребують чималих пошуків в українських та чужинецьких архівах.

І останнє. Советський період в івано-франківській геральдиці навряд чи може бути названий не лише вдалим, а й хоча б віддалено науковим. Бо відомо, що традиційна шаблонність, ідеологічне, здебільшого некомпетентне втручання в процес герботворення призвели до повного нівелювання геральдичних знаків советського часу і фактичного перетворення їх на агітаційні символи.

Лишень 1991 р., після відновлення незалежності України, геральдика Івано-Франківська вийшла на якісно новий рівень. Теперішній її розвиток стало характеризують дві тенденції. Перша – це відновлення історичного герба, притаманного містові з давніх часів; друга – створення нових символів, що відповідають вимогам геральдики і не несуть в собі відбитка старої ідеології.

Вдала і прагматична краєзнавча розвідка З. Федунківа зайвий раз переконує: сучасний герб Івано-Франківська ще далекий від остаточного розв'язання як з геральдичного, так і з історичного погляду. Ця обставина пояснюється результатом поспішних висновків стосовно традицій станиславівської – івано-франківської геральдики і невдалими спробами демократичної влади 1990-х рр. «дати» містові альтернативний герб, який чинний до сьогодні. Не секрет, що ще цілий ряд документів до історії Станиславова, які зберігаються тепер у польських архівах, з'явився там після Другої світової війни, що є наслідком нищень та катаклізмів середини ХХ ст. Саме вони й допоможуть у майбутньому встановити істину щодо справжнього, а не міфологізованого герба Станиславова – Івано-Франківська.

Сумлінне дослідження З. Федунківа є вислідом прагнення сучасних українських іванофранківців установити істину, адже не секрет, що дослідження міської символіки ще далеко не вичерпане. І треба признатися, що даремно сподіватися, що незабаром віднайдуться якісь нові джерельні матеріали про станиславівську міську символіку, зокрема перехідної доби від пізнього середньовіччя до нового часу.

Іван Монолатій